

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 75 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 75 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MODERNİTE PROJESİNİN SOSYO-MEKÂNSAL SÜREÇLERİNİN TEMSİLİ İÇİN BİR ÖNERİ: MEKÂNIN İLİŞKİSEL TEMSİLİ*

A PROPOSAL FOR THE REPRESENTATION OF THE SOCIO-SPATIAL PROCESSES OF THE MODERNITY PROJECT: RELATIONAL REPRESENTATION OF SPACE

Neslihan KULÖZÜ-UZUNBOY**

Öz

Günümüz dünyası hızla yaşanan çok yönlü bir dönüşüm ve yeniden yapılanma süreci içindedir. Moderniteden postmoderniteye geçiş dünyanın yaşadığı bu dönüşümü açıklamak için kullanılan senaryolardan biridir. Kuzey Avrupa ülkelerinde gelişen ve kısa sürede dünyayı etkisi altına alan modernite projesi Avrupa dışındaki ülkelerde değişik yollardan uygulamaya geçmiştir. Ancak modernite projesi farklı ülkelerin bağlamlarında farklı nedenlerle yetersiz kalmıştır. Bu yetersizlik sonucunda karşılaşılan sorunlara karşı modernite projesinin meşruiyet çerçevesine sığmayan anlık çözümler ortaya çıkmıştır. Böylece ortaya çıkan iç gerilimler sürekli bir başka dönüşümün dinamiğini yaratmış ve çoklu moderniteler gelişmiştir. Çoklu moderniteler, modernitenin sosyo-mekânsal süreç olarak ele alınışdır. Bu çalışmanın amacı da modernite projesinin sosyo-mekânsal süreçlerinin temsilinin tartışılmasıdır. Çalışmanın sonucunda sosyo-mekânsal süreçlerin esnek, devingen ontolojik kabullere ve çoklu gerçekliklere uyumlu ve kesinliklerden uzak bir biçimde temsil edilmesinin gerekliliği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modernite Projesi, Modernist Meşruiyet Çerçevesi, Anlık Çözüm, Sosyo-mekansal Süreç, Temsil.

Abstract

The modernity project developed in Northern Europe took the World under the influence in a short time. However, the modernity project was inadequate in the contexts of different countries. As a result, emergences were revealed against the problems encountered in the legitimacy framework of the modernity project and multiple modernities have developed. In this context, alternative modernity projects in countries such as Turkey developed its own modernist legitimacy framework continues to be experienced. Multiple modernities are the treatment of modernity as a socio-spatial process. From this point of view, the aim of this study is to discuss the representation of socio-spatial processes of the modernization project. As a result of the study, it was revealed that socio-spatial processes should be represented in a flexible, compatible with dynamic ontological assumptions and multiple realities, and in a way that is far from certainties.

Keywords: Modernity Project, Modernist Legitimacy Framework, Emergence, Socio-spatial Process, Representation.

* Bu çalışmanın hazırlanmasında ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Doktora Programı kapsamında Prof. Dr. İlhan Tekeli'den alınan "CRP 602 Space Concept and Organization in the New Age" dersi notlarından yararlanılmıştır. Prof. Dr. İlhan Tekeli'ye teşekkürü borç bilirim.

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ORCID: 0000-0002-1945-2635, nkulozu@atauni.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüz dünyası çok yönlü bir dönüşüm ve yeniden yapılanma süreci içindedir. Değişen dünya ile birlikte kavrayışımız da değişmekte, yeni kavramlar ve temsil biçimleri geliştirmek zorunda kalmaktayız. Moderniteden postmoderniteye geçiş senaryosu ile yapıldığı gibi, ilgilendiğimiz konuya göre kavram çiftleri oluşturarak dönüşümü açıklamaya çalışmaktayız.

Kuzey Avrupa ülkelerinde gelişen ve tüm dünyayı etkisi altına alan modernite projesi uygulamaya konulduğu Avrupa dışındaki ülkelerin özgün koşullarında farklı yönlerden yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda karşılaşılan sorunların çözümü olarak modernite projesinin meşruiyet çerçevesine sığmayan anlık çözümler geliştirilmiştir. Bu nedenle oluşan gerilimler ise başka bir dönüşümün dinamizmini yaratmış ve modernitenin sosyo-mekânsal süreç olarak ele alınışı şeklinde tanımlanabilecek çoklu moderniteler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla modernite projesinin ortaya çıktığı ülkelerde moderniteden postmoderniteye geçiş yaşanırken, modernite projesinin farklı yollarla uygulanmaya çalışıldığı Türkiye gibi ülkelerde alternatif modernite projeleri deneyimlenmektedir.

Diğer taraftan dünyada yaşanan çok yönlü dönüşüm kapsamında sosyal bilimler alanında zaman ve mekânın konumları değişmiş ve sosyo-mekânsal süreç kavramı gelişmiştir. Son yıllarda sosyal süreçlerin mekânda gerçekleşmesi nedeniyle oluşan, modernite projesinin alternatif modernite projeleri olarak deneyimlenmesinde olduğu gibi, özgünlüklerin üzerinde durulmakta, sosyal süreçlerin mekâna kazındığından hareketle sosyo-mekânsal süreç kavramı kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı da modernite projesinin sosyo-mekânsal süreçlerinin temsilinin tartışılmasıdır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmanın izleyen bölümlerinde önce dünyanın yaşadığı dönüşüm, moderniteden postmoderniteye geçiş senaryosu üzerinden açıklanacaktır. Bu kapsamda modernite projesi, dünyaya yayılması, çoklu modernitelerin ortaya çıkması ve postmodernizm konuları ele alınacaktır. Ardından sosyal bilimler alanında zaman ve mekânın farklılaşan konumları tartışılarak sosyo-mekânsal süreç kavramı ortaya konulacaktır. Son olarak sosyo-mekânsal süreçlere ilişkin temsil biçiminin yetersizliği üzerinde durularak, "Modernite projesinin sosyo-mekânsal süreçlerinin temsili nasıl olmalıdır?" sorusuna cevap aranacaktır. Bu yolla günümüz dünyasında sosyal bilimler alanında sosyo-mekânsal süreçlerin temsilinin nasıl olması gerektiği de ortaya konulmuş olacaktır.

2. DÜNYANIN YAŞAMAKTA OLDUĞU DÖNÜŞÜMÜ MODERNİTEDEN POSTMODERNİTEYE GEÇİŞ SENARYOSU ÜZERİNDEN OKUMAK

Moderniteden postmoderniteye geçiş senaryosu bağlamında tartışmalar ağırlıklı olarak nesnel temsilin olanaksızlığı üzerinden yürümektedir. Nesnel temsil olanaksız olmasına karşın, bilimsel bilginin nesnel temsiline olanaklı olduğu varsayımı üzerine kurulması insanların ve toplumun var olan düzeni değiştirilemez olarak kabul etmelerine sebep olmaktadır. Bilimsel bilgiye böyle yaklaşıncı eyleme yol gösteren araçsal rasyonellik olmaktadır (Tekeli, 2009a, 235). Araçsal rasyonellik anlayışı benimsendiğinde bir toplumsal hedefi gerçekleştirmek için en doğru yolun ne olduğunu bilimsel çözümlerle hiçbir tartışmaya yer bırakmayacak şekilde saptayacağı kabul edilmektedir. Bu durumda da demokrasiye bir yer kalmadığından araçsal rasyonellik ile demokrasi arasında içsel bir tutarsızlık bulunmaktadır. Bu çelişkilerin çözülmesi için yapılanlar modernitenin aşınmasına sebep olmuş, bilginin insanların seçme olanaklarını arttırmak için kullanılması gerektiğini düşünenler değişik arayışlara girmişlerdir.

Bu arayışlardan biri postmodernite olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu yaklaşımda sadece öznelliğe, duygusalığa, anlık tepkilere dayanarak gelişen bilgi tamamen görselleştirilmektedir. Postmodernite her şeyi görelile hale getirdiğinden bilginin varlığı ve toplumsallaşması olanaksızlaşmaktadır. Bu nedenle de postmodernite "kendisini yeniden üretebilecek bir sosyal sistemin kurulmasını sağlayabileceğinin garantisini verememektedir" (Tekeli, 2009a, 235). Arayışlardan ikincisi ise eleştirel gerçekçilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, bilimi öznel aralar arası uzlaşmalara dayandırmaktadır. Dolayısıyla eleştirel gerçekçilik, kendini eleştirebilen ve dönüştürebilen toplumun oluşumu için uygun zemini sağlamaktadır (Tekeli, 2009a, 235). Diğer taraftan toplumu oluşturan farklı grupların amaçları kendi aralarında çelişebilir ve hedefleri ile değerleri zaman içinde sürekli değişebilir. Böyle bir yaklaşımla yola çıktığında demokrasiye yani öznel aralar arası uzlaşmaya çok önemli işlevler yüklenebilmektedir. Bu uzlaşmaların ortaya koyduğu çözümleri iletişimsel rasyonellik gerçekleştirir ve böylece rasyonellik ile demokrasi arasında uyumsuzluk da ortadan kalkmış olur.

İzleyen bölümde 18. yy.'da insan düşüncesini özgürleştirme işlevini gören Aydınlanma ile Aydınlanmanın çocuğu olarak kabul edilen modernite projesi üzerinden tartışma sürdürülecektir. Bu yolla moderniteden postmoderniteye geçiş süreci ve süreçte yaşanan diğer gelişmelere de açıklık getirilecektir.

2.1. Aydınlanma ve Modernite Projesi

Aydınlanmayı izleyen süreçte Kuzeybatı Avrupa'da gelişen modernite projesi tüm dünyanın kaderini değiştirerek günümüze kadar gelmiştir. Aydınlanma aklın, doğanın ve toplumun düzenli süreçlerini kavrayabileceğine ve bize anlaşılır ve başkalarına aktarılabilir bir biçimde geri verebileceğine inancı getirmiştir. Bu insanların eylemlerini yönlendirecek nesnel toplum bilimlerinin kurulabileceğinin kabul edilmesi anlamına gelmektedir (Tekeli, 2001; Kulözü, 2011). Bu yaklaşımda gerçekliğin tek bir doğru temsilinin olabileceğinden hareket edilmekte ve beraberinde her bir soruya tek bir doğru yanıt bulunabileceği kabulünü getirmektedir. Buna göre gerçek başlangıçta tam bir nesnellikle temsil edilemese bile bilimin gelişmesi ile mutlak gerçekliğe ulaşılabilecektir (Tekeli, 2009b, 15).

"Aydınlanma felsefesi; bilim, ahlak ve estetik alanlarını birbirinden yalıtılmış, ayrı ayrı alanlar olarak ele almıştır"(Tekeli, 2009b, 15). Bu bağlamda, ahlak ve hukuk alanlarının evrensel geçerliliği olacak biçimde kurulabileceği kabul edilmiş (Tekeli, 2009b; Kulözü, 2011), "...insanların, evrensel, değişmez, ebedi özellikleri olduğuna ve bunların ortaya çıkarılabileceğine...(Tekeli, 2009b, 15)..." inanılmıştır. Sanata kendi iç mantığını kurabilecek bir alan olarak yaklaşmıştır. Aydınlanmanın bu kabulleri ile temelde insanın aklına güvenmenin daha özgür, eşitlikçi ve mutlu insanlardan oluşan toplumların gelişmesini sağlayacağı savunulmuştur. İnsanların evrensel bir ahlak kurulabileceği, bilginin akla dayalı ve nesnel olarak doğanın ve/veya toplumun yasalarını açıklayabileceği kabul edilince uzmanların topluma yol göstermelerinin gerekçeleri de oluşmuştur (Tekeli, 2009b, 15; Kulözü, 2011, 161). Böyle bir bilimin varlığının kabulü bilginin sosyal mühendislik amaçları ile kullanılmasını getirmektedir (Tekeli, 1998). Diğer bir ifade ile araçsal aklın toplumun yönlendirilmesinde ve dönüşmesinde kullanılması demektir (Tekeli, 2009b, 16). Bilginin gerçeğe yaklaşan temsil içinde birikerek gelişeceği kabulü ile ilerleme ve gelişme, Aydınlanmanın ardından ortaya çıkan modernitenin ana çizgilerinden biri olarak kendini kabul ettirmiştir.

Modernite başlangıçta bir toplum içinde ortaya çıkmış ve ortaya çıktığı toplumdan etkilenmiştir. Ancak dönemde yaşanan hızlı değişimler kısa sürede tüm yeryüzünü kapsar hale gelmiştir. Diğer bir ifadeyle modernite ve bu bağlamda yaşanan hızlı değişme süreci modernitenin kendi içinde taşıdığı yayılma mekanizmaları ve bunlar arasındaki gerilimler yani kurumsal yapıları, aracılığıyla tüm dünyaya yayılmıştır (Tekeli, 1998).

Modernitenin mekânsal boyutları olarak da tanımlanabilecek dünyaya yayılma mekanizmaları ekonomik boyut; bilgiye, ahlaka ve estetiğe yaklaşım; kendisini geleneksel toplumsal bağlardan kurtarmış bireyin doğuşu ve kurumsal yapıdır (Tekeli, 2001, 11). Bu bağlamda kapitalist ilişkiler içinde sanayileşmiş toplum gelişmiş; bilgi, ahlak ve estetik alanlarının birbirinden bağımsızlaşmış; kendi akli ile kendini yönetebilecek birey ve toplum ortaya çıkmış ve yeni bir örgütlenme biçimi geliştirilmiştir.

Ekonomik faaliyetlere sahip olan, özgürleşmiş bireylerden oluşan ve kendi üstüne düşünen toplumun yeni örgütlenme biçimi ulus-devlet olmuştur. Bu örgütlenme biçimi içerisinde kaderini kendi ellerine almış eşit bireylerden oluşan toplumun yönetim anlayışı ise demokrasi ilkeleri üzerine temellendirilmiştir. Dolayısıyla modernitenin kurumsal yapısı ile ulus kimliğini benimsemiş eşit vatandaşların oluşturduğu demokratik bir ulus-devletin oluşması ifade edilmektedir (Tekeli, 2001, 11).

Dört boyutu ile tartışılan modernite projesi yapısal olarak bazı gerilimleri de içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda modernitenin örgütlenme biçimi olan ulus-devlet evrensellik savı karşısında yetersiz kalmış ve ilk gerilimi oluşturmuştur. İkinci gerilim ise modernitenin ekonomik boyutu bağlamında kapitalizmin doğası gereği eşitsizliği yeniden ve yeniden üretmesi ile ulus-devletin eşit bireylerden oluşan toplum öngörüsü arasındaki tutarsızlıktan doğmuştur (Tekeli, 1998).

Diğer taraftan modernite projesi de zaman içinde yaşanan toplumsal gelişmelerden etkilenerek bazı değişiklikler geçirmiştir. Modernitenin ötesine geçen, modernite ile yetinmeyen yaklaşımlar bağlamında postmodernist düşünce gelişmiştir. Postmodernizm tartışmasına geçmeden önce, çalışmanın izleyen bölümünde, modernite projesinin Avrupa dışındaki ülkelere yayılması ve çoklu modernitelerin gelişme süreci ortaya konulacaktır.

2.2. Modernite Projesinin Dünyaya Yayılması ve Çoklu Modernitelerin Gelişmesi

Modernite projesi Avrupa dışındaki ülkelerde iki farklı yoldan uygulamaya geçmiştir. Birincisi kapitalizmin işleyişinin yarattığı yayılmacı etkilerdir; bu kendiliğinden olan bir değişimdir. İkincisi ise, birincisinin başaramadıklarını tepedenci müdahalelerle (emrivakilerle) gerçekleştirmeye çalışan sosyal mühendisliktir (Tekeli, 1998). Modernite projesi bağlamında sosyal mühendislik, ülkemizde olduğu gibi,

eğitim ve reformist kurumsal düzenlemeler üzerinden uygulanmıştır. Bu uygulamalar, yeni düşüncelerin ve özellikle batının üstünlüğü fikrinin altında kalan yönetici elitler ile kapitalist sistemin işleyişinin oluşturduğu ticaret burjuvazisinin işbirliğine dayalı olarak gerçekleşmiştir. Ancak bir yandan modernitenin ortaya çıktığı ülkelerin sürekli gelişim göstererek kendilerini yenilerken, diğer taraftan Türkiye örneğinde olduğu gibi sosyal mühendislik yoluyla modernite projesinin uygulanması diğer bir ifade ile oluşturulması hedeflenen değişimlerin başarısı sınırlı kalmıştır. Bu nedenlerle modernite projesinin uygulamaya konulduğu kapitalist merkez dışında kalan ülkeler sürekli modernleşme açığıyla karşılaşmıştır (Tekeli, 1998).

Modernite projesinin yayıldığı bazı ülkelerde farklı yönlerden yetersiz kalması sonucunda karşılaşılan sorunlara modernite projesinin meşruiyet çerçevesine değişik bakımlardan sığmayan anlık çözümler geliştirilmiştir.¹ Bu çözümler toplumda siyasal süreçler içinde yasallaştırılsalar dahi, toplumun belli kesimleri ya da tümü için meşru görülmesi sağlanamamıştır. Dolayısıyla toplumun sorunlarını çözmek için gelişen bu süreçler toplumda problem olarak görülmeye devam edilmiştir. Bu noktada modernite projesinin pratiği yönlendirmekte yetersiz kaldığı söylenebilir. Bu karmaşık gelişme sürecinde modernitenin meşruiyet çerçevesine alternatif bir meşruiyet çerçevesi geliştirilemediği için de modernitenin meşruiyet çerçevesi önemli yaralar almıştır. Bu da aslında aşama aşama yeni modernite projelerinin, alternatif modernitelerin uygulamaya konulduğu anlamına gelmektedir. Buradan hareketle çoklu moderniteler modernitenin sosyo-mekânsal süreçler olarak ele alınışı olarak tanımlanabilmektedir. Bu doğrultuda da her ülkenin modernite projesinin, geliştiği bağlama bağlı olarak kendine özgü yanları bulunduğu kabul edilmelidir.

Sonuç olarak modernite projesinin emrivakilerle uygulandığı toplumlar modernliği kendilerine özgü boyutlarıyla yeniden üretirlerken, batı toplumlarında modernitenin sürekliliği kabul edilmekte veya buna postmodernite denilmektedir.

2.3. Dönüm Noktası Olarak Postmodernite

Postmodernite tartışmaları farklı yaklaşımlarla farklı şekillerde yürütülmektedir. Ancak genel olarak postmodernite modernitenin bilgiye ve bilime yaklaşımını sorgular ve bunda kopuşu önerir. Bu kopuş insanları duyguda ve düşüncede özgürleştirmeyi amaçlar. Her türlü belirlenmenin karşısında konumlanan postmodernizm yaklaşımına göre dış gerçekliğin nesnel ve tutarlı olarak temsil edilebileceği inancı aldanıştır. Bu nedenle de nesnel bilgiye sahip olmanın, toplumun aydınlarına yüklediği öncülük de dayanağını yitirmektedir (Tekeli, 2009b, 18). Bu durumda başkasının adına karar verme olanağı kalmaz, kararlar sahiplerine bırakılır, evrensel ahlakın kurulması ümitleri de tükenir. Benzer biçimde postmodern dönem sanatında elitist dışı seçmeler meşrulaşmış, bilim, estetik ve sanat alanları arasındaki ayırım kaybolmuştur.

Postmodernizm, modernitenin aksine toplumsal ilerlemenin olabirliğini kabul etmez. Belirlenmelerin karşısında durur, bunlara tarih içinde belirlenmede dâhildir (Tekeli, 2009b, 17-19). Bu noktada postmodernitenin tarihsellik kavramı ortaya çıkar. Zaman ve mekanın konumları kolaj ile tarihsellik kavramlarını simetrik hale getirir. Modernite yaklaşımı olayların kronolojik sıralanışında kesinlik ararken, postmodernitenin tarihsellik kavramında zamandaki sıralama da böyle bir kesinliğe ihtiyaç duyulmaz. Tarihsellik kavramı ile tarihi olana üstünlük atfedilmediği gibi, bu kullanım ondan kopmanın bir yoludur (Tekeli, 2009b, 19).

Postmodernite, toplumbilimleri alanında modernitenin bilimsel yüzü sayılan pozitivistimin ve onun 20. yy.'daki biçimi olan Neo-Pozitivizme güçlü bir eleştiri getirmiştir. Postmodern eleştiri bu yaklaşımların deterministik bilim anlayışına sahip olduğundan hareketle baskıcı uygulamaların önünü açabileceğini ortaya koymuştur (Tekeli, 2001, 16). Özgürleştirici niteliğini kaybeden akılcılık kişileri var olan toplum düzenine hapseden bir nitelik kazanmıştır. Bu bağlamda postmodernite insanın kaderini kendi ellerine vererek insanı özgürleştirmek için moderniteye önemli bir eleştiri getirmiştir (Kulözü, 2011). Ancak bu eleştiri, bilimsel bilginin yeniden kurulması için yol gösterememiş; özne dayanması ve her şeyin olabirliği kabul etmesiyle de anarşik bir özgürleştirme getirmiştir. Dolayısıyla postmodernite, Tekeli'nin ifadesiyle (1999, 66) "işlerliği olan demokratik bir toplumun kurulmasına olanak verebilen bir toplumbilim gelişmesine yol gösteremediği" için yetersiz kalmıştır. Bu nedenle aydınlanma ile insanı bir kez özgürleştiren akılcılığın yeni

¹ Ülkemizde bunun en çarpıcı örneklerinden biri gecekondular olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernite projesinin meşruiyeti dışında yer alan bu anlık çözümler incelendiğinde (gecekondular, yap-satçı apartmanlar ve dolmuş) modernist meşruiyet çerçevesinin toplumun bazı kesimleri, bazen her kesimi tarafından aşıldığı söylenebilir. Anlık çözümlerin yasallaşmasını sağlayan dayanaklar toplumun karşılanmayan gereksinimleri ve popülist siyasal pratik olarak tanımlanabilir. Bu dayanaklar ile anlık çözümlerin yasallaşması sağlanmış, ancak toplumda bu konularda meşruiyetin ölçütünün modernite projesi olması ortadan kaldırılamamıştır. Diğer bir ifadeyle, gerçekler çevresinde alternatif bir meşruiyet çerçevesi yaratmak yeterli olmamıştır.

bir biçimiyle ikinci kez insanı özgürleştirilmesi beklenmiştir. Bu talebi karşılamak yönünde ilgi ise eleştirel kuramlar² üzerinde toplanmıştır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda izleyen bölümde sosyal bilimler alanında yaşanan değişimler üzerinden zaman ve mekân kavramlarının değişen konumları ortaya konulacaktır.

3. SOSYAL BİLİMLER ALANINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLERİN ZAMAN VE MEKÂN KAVRAMLARI ÜZERİNDEN ORTAYA KONULMASI

Günümüz dünyasında sosyal bilimlerin kurgusu içinde zaman önemli bir yere sahipken, mekân ikincil pozisyona itilmiştir (Tekeli, 2003). Bu bağlamda dünyanın yaşadığı dönüşümün etkisiyle sosyal bilimler alanında mekânın zamana göre marjinal konuma itilmesi beşeri coğrafya tarihi üzerinden Neo-Kantist Dönem, Neo-Positivist Dönem ve Çok Paradigmalı Dönem başlıkları altında üç dönemde ortaya konulabilmektedir.

20. yy.'ın başlarında yeni bir paradigma olarak yükselen Neo-Kantist yaklaşım yüzyılın ilk yarısında hakimiyetini sürdürmüştür. Neo-Kantist beşeri coğrafya yeryüzünün alansal farklılaşmasını betimleyen, bölgesel bir yaklaşımdır. Her bölgeyi iç bütünlüğü olan özgün bir oluşum olarak ele alan bu yaklaşımda tarihin ve coğrafyanın iç içe geçmişliği söz konusudur.³ Dönemde, zaman ve mekân benzer konuma sahiptir; analizlere zaman dönemlere, mekân ise bölgelere ayrılarak girmiştir. Neo-Kantist coğrafyada zaman ve mekân mutlaklıdır; analizlerde olaylardan ve olgulardan soyutlanmış nitelikleriyle değil, olay ve olgularda içerilmiş olarak yer alır (Tekeli, 2003). Neo-Kantist coğrafyanın dış dünyayı temsil aracı haritadır ve dönemin haritası dış dünyanın ölçek değiştirilerek nesnel temsilini gerçekleştirdiği iddiasına sahiptir (Tekeli, 2003).

Neo-Kantist ele alış sanayi öncesi ve erken sanayileşme döneminin gerçekliğini temsil etmekte yeterli olsa da sanayileşmenin ileri aşamasında, insanın doğayı değiştirme hızındaki artış, ekonomik ve toplumsal değişme sonucunda, yetersiz kalmıştır.

Bu doğrultuda Neo-Positivism 1920'li yıllarda Einstein'ın görelilik kuramını temel alarak gelişmiştir. Ancak hâkimiyetini 1960'lı yıllarda kurabildiğinden 1920-1960 döneminde beşeri coğrafya alanında, her biri pozitivismin bir uygulaması olarak gelişen ve dış dünyanın nesnel temsilinin olanaklı olduğu kabul edildiği farklı yaklaşımlar görülmüştür (Tekeli, 2003).

İnsan faaliyetlerinin mekânsal organizasyonlarına ilişkin bir düzen gözleyebilmek ya da çıkarsama yapabilmek için Neo-Positivist coğrafya dil olarak geometriyi, temsil aracı olarak ise haritayı kullanmıştır. Neo-Positivism haritayı yorumlayarak ondan elde ettiği bir üst dil olan geometriyle mekânsal organizasyonu açıklamaya çalışmıştır. Böyle bir dilin seçilmesinin sonucu olarak, mekân analize nesnelere içerilmiş olarak değil, nesnelere soyutlanmış olarak katılmıştır. Neo-Positivismin mekânı görelilik olarak kabul etmesiyle ilgili bu temsilde mekân var olan bir şey değildir, nesnelere görelilik konumları tarafından oluşturulmaktadır (Tekeli, 2003).

Neo-Positivist coğrafyanın hâkimiyetini kurmakta olduğu 1960'lı yıllarda yaşanan öğrenci hareketlerinin etkisiyle bilime yaklaşımda bir anlamlılık krizi yaşanmıştır. Bu krizin etkisiyle coğrafya alanında çok paradigmatik bir gelişme yaşanmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda dünya ekonomisinin yeniden yapılanması coğrafya alanında yapısalcı coğrafya yaklaşımının gelişmesini sağlamıştır. Ardından sosyal bilimler alanında gelişen postmodernist eleştiri bir sosyal bilim kuramından bekleneni değiştirmiştir (Tekeli, 2003). Toplumsal gelişmenin daha önceden kestirilen bir noktaya varması biçiminde tanımlanmasından vazgeçilmiştir. Böylece insanların tek tek seçmelerinden, eylemlerinden etkilenecek oluşan süreçlerin belirlediği önu açık bir gelişme ortaya çıkmıştır. Artık bir kuramın mutlaka geleceğe yönelik kestirimlerde bulunması gerekmemektedir ve Giddens'in (1987) yapılanma kuramı bunun bir örneğini oluşturmaktadır.⁴ Bu bağlamda, önu açık bırakılan toplumsal gelişme süreçleri ve bunun ürettiği mekânı ele alan beşeri coğrafya yaklaşımlarının ortaya çıkaracağı kuramların belli bir mekânsal yapıya işaret etmediği görülmektedir.

² 1920'li yıllarda Horkheimer, Adorno ve Marcuse'un çalışmalarıyla oluşan Frankfurt okulunun çalışmalarıyla başlayan eleştirel kuramların gelişmesi Habermas'ın çalışmaları ile yeni bir kimlik kazanarak devam etmiş, Bhaskar ve Sayer'in çalışmaları ile de günümüze gelmiştir (Tekeli, 1999).

³ Tekeli (2003)'nin ifade ettiği gibi, aynı yıllarda Annales Okulu tarih alanında bu içiçeliği dile getirmiştir. Dönemde coğrafyacılar bölgelerin oluşumunu tarihsel, tarihçiler ise anlatılarını bölgesel olarak kurmuşlardır.

⁴ Yapılanma kuramında bir yapıdan diğer bir yapıya geçen sosyal değişim değil, sürekli olarak değişmekte ya da yapılanmakta olan bir toplum söz konusudur. Yeniden yapılanmakta olan toplum içinde her yaratılan yeniden yapılanma içinde mekânın etkisi bulunmaktadır, dolayısıyla mekân dışlanmaz (Giddens, 1987; Tekeli, 2003; Akıncı Çötök, 2017).

Çok paradigmatlı dönemde toplumsal süreçlerde ortaya çıkan değişmelerin, mekânsal organizasyonun biçimini belirlediği kabul edilmiştir. Böylece, artık sosyal süreç belirleyen, mekânsal organizasyon ise belirlenen konuma geçmiştir. Toplumsal analizlerde sürece öncelik verilmesi, zamanın bu analizlerde mekâna göre daha ön planda yer almasına neden olmuştur (Tekeli, 2003). Bu yaklaşım Lefebvre (2014)'in söylemiyle mekânın üretilmesi olarak ortaya konulmuştur. Mekânın üretilmesi ile daha önce var olandan farklı bir şeyin üretilmesi anlatılmak istendiği için mekânın göreliliği ve mekânın analizlere sosyal olarak üretilmiş nesnelere içerilmiş olarak girdiği kabul edilmektedir. Lefebvre'ye göre (2014) sosyal ilişkilerin varlığından ancak mekânsal olarak var olduğunda söz edilebileceğinden hareketle bu ilişkilerin üretimi kendilerini mekâna kazırken gerçekleşmektedir. Böylece sosyalın mekânsal olduğu vurgulanır. Sayer (1985) ise mekânda fark eder söylemini kullanır ve sosyal süreçlerin mekânsal niteliklerinin olduğunu vurgular. Sosyal süreçler aslında belli bir mekânda gerçekleştiği için olduğu mekândan etkilenmektedir ve bu gerçekleşme süreci sosyo-mekânsaldır. Ancak mekân ile sosyo-mekânsal süreç arasındaki ilişki tek yönlü değil, karşılıklıdır. Gerçekleştiği mekândan etkilenerek oluşan sosyo-mekânsal süreçte mekânı etkilemekte, mekânı yeniden üretmektedir.

Kısaca, üç aşamalı olarak ortaya konulan mekânın marjinal konuma itilmesi sürecinde; birinci aşamada yeryüzüne içerilmiş bir mutlak mekan söz konusudur. Bu dönemde yeryüzünün üzerinde oluşan toplumsal düzeni belli bir ölçüde belirlediği kabul edilmiştir. Böyle bir belirleyicilik öngörüsü içinde toplum ve yaşam biçimi sabit kalacaktır ve analiz içinde zamana yer yoktur. İkinci aşama olan Neo-Pozitivizm'de görelilik mekân kavramı kabul edilmiş, mekânın nesnelere soyutlanması ve geometrinin dil olarak kullanılması analizlere katılmıştır. Bu şekilde yeryüzü ile beşeri coğrafyanın ilişkisi koparılmıştır. Üçüncü aşamada ise toplumsal süreçlerle üretildiği kabul edilen mekân sosyal olarak üretilmiş nesnelere içerilmiş olarak düşünülmeğe başlanmıştır. Böylece mekân toplumsal tarafından üretilir hale gelmiştir; ve buna göre toplumsal olan olmazsa mekânda olmaz. Neo-Kantist dönemde toplumsalın mekânı içeren doğal çevre tarafından belirlendiği kabul edilirken, çok paradigmatlı dönemde toplumsalın mekânı ürettiği kabul edilmiştir. Sürekli değişim halinde olan toplumsal ile zaman arasında sıkı bir ilişki vardır. Zamanın toplumsalda büyük değişikliklerin gözlenmesine neden olacağı söylemi içinde zaman belirleyen, mekân ise belirlenen olarak ele alınır (Tekeli, 2003). Dolayısıyla beşeri coğrafyanın üç aşamalı gelişme öyküsünde zamanla mekânın konumlarının tamamen yer değiştirmiş, önde ve belirleyici olan mekân ikincil konuma düşmüş ve yerini zamana bırakmıştır. Oysa Tekeli (2003)'nin de ortaya koyduğu gibi epistemolojik çözümlenmelerde zaman ve mekân kavramları benzer niteliktedir ve toplumsal olguları açıklamakta aynı biçimde kullanılmalarının gerekmektedir.

Buradan hareketle çalışmanın izleyen bölümünde sosyo-mekânsal süreçlerin temsili üzerinden tartışma yürütülecektir.

4. MEKÂNIN ELE ALINIŞINDA YAŞANAN DEĞİŞİM VE MEKÂNIN TEMSİLİ

Günümüzde sosyal teori, bireyleri şekillendiren belirlenmeyi ve erekselliği içermemeli ve toplumdaki aktörlerin seçmelerinin etkilerini göz önüne alan özü açık bir oluşuma olanak vermelidir. Böyle bir kuramda aktör merkezi bir konumda yer alacaktır. Aktöre ve eylemine merkezi bir rol verildiğinde kuramın kestirimsel olmayan açıklama yapan bir nitelikte olması sağlanacaktır. Sosyal kuramda aktörün varlığı ve onun merkezi konumu kabul edildiğinde mekânın ve zamanın etkilerinin analize katılması da aktör üzerinden olacaktır. Zaman ve mekâna verdiği önemi farklılaştırmayan böyle bir kuramda aktörün zamandaki ve mekândaki konumu istencini belirlemektedir. Aktörün konumu, bu aktör birey ise, zaman ve mekân içinde etkileşim içinde oluşmaktadır ve mekân içindeki konumu tek bir noktadan ibaret değildir. Aktör tüzel kişilik veya kurumsa aynı esnada birden fazla noktada da bulunabilir, ulus-devlet ise yeryüzündeki konumu alansal olarak belirlenir.

Diğer taraftan aktörün isteğini yerine getirebilmesi için değişik faktörleri bir araya getirmesi ve sistemi kapalı hale getirmesinin mekânsal yönleri vardır ve bu mekânda bir arama sürecini gerektirir. Arama süreci aktörün mekânda ve zamandaki uzanımıyla ilişkilidir. Bir aktörün içinde bulunduğu zaman ve mekândaki konumu ve bu konumda sahip olduğu mekân ve zaman uzanımı onun neyi başarabileceğini önemli ölçüde belirler. Aktörlerin zaman ve mekân uzanımı teknolojik gelişmeye, bilgi birikimine, örgütlenme olanaklarına bağlı olarak toplumun gelişmesine paralel olarak artarak aktörün yapabilirliğini yükseltir (Tekeli, 2003).

Aktörün yapabilirliği bulunduğu konuma da bağlıdır. Konumunun ise iki yönü vardır; diğer aktörlerin konumu ve yeryüzündeki konumu. Yeryüzündeki konum sadece aktörlerle değil, doğayla ve fiziksel çevre ile de ilişkiseldir. Mekânın üretildiği ve ilişkişel olduğu kabulüyle, aktörün her eylemi

mekândan etkilenir ve mekânın yeniden üretilmesine katkı yapar. Buradan hareketle, yeryüzünde aktörlerin her bir üretimi, yer seçimi ve ilişkileri potansiyel bir yeni ilişki ve/veya mekânın yeniden üretilmesini ifade etmektedir (Tekeli, 2003; Mukul ve Sarı, 2015).

Dünyada yaşanan değişmeyi zaman-mekân sıkışması olarak adlandıran Harvey (2001) bu yaklaşımı ile mekânların imajının üretilmeye ve geçici kullanıma açık hale gelmesi ile yaşam deneyiminin yerini simülasyonların aldığını vurgular. Günümüz dünyasında mekân organizasyonunu etkileyen en önemli değişikliklerden biri mekânın niteliğini değiştirerek bir ilişkiler ağına dönüşmesidir. Böyle bir kavramsallaştırmada ilişkiler ağı içindeki bağların yoğunluk derecesi açıklayıcı değişken olur. Bir ağ sistemi ile bağlanmış olan dünyada göreceli yer mutlak yere göre önem kazanır. Alansal denetim toplumsal denetimin aracı olmaktan çıkar, alansal kimliklerin yerini ilişki ağları kimlikleri alır. Böyle bir kuramsal açılım için ilişki içindeki insan ontolojisini ortaya konulmalı, sosyal ağın düğüm noktası olarak insan kabul edilmelidir.

4.1. Toplum ve Bireye İlişkin Ontolojik Kabuller

Bu çalışmada öngörülen ontolojide ilişki içinde farklı aktörler (devlet, birey, STK vd.) tanımlanmıştır. Örneğin, ulus-devlet tek başına bir aktör değildir; küresel yönetişimin ortağıdır. Böyle bir ontolojik kabulden hareket edilince, tek güçlü aktör pozisyonunda devletin yönetiminin yerini devlet, STK'lar, uluslararası kuruluşlar gibi farklı aktörlerin karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkan yönetim alır. Yönetişim yaklaşımında araçsal rasyonalite değil, iletişimsel rasyonalite hâkimdir. Birbirinden kopuk olmayan bireyler sosyal ilişkiler içine gömülü olarak yer alır. İnsan atomistik bireyden ilişki içinde, birlikte öğrenebilen, anlık ve hızlı karar verebilen kaotik bilişe sahip, yeniliklere hızla uyumlanabilen, yerel bilgiyi geliştirerek kullanabilen insana doğru evrilmektedir. Ontolojik kabullerdeki bu değişimler sonucunda, çoklu gerçeklikler üzerinden, kolektif eylemlilik sürecine, kendiliğinden eşgüdüm, esneklik ve kısa erimli eylemlerle biçimlenen bir düşünce ve eylem alanına geçilecektir. Bu bağlamda demokratik, ulaşacağı yer önceden belirlenmemiş bir toplum öngörüsünü gerçekleştirmek için ilişki içinde aktif insan modeli uygun olacaktır.

İnsan modeli konusundaki dönüm noktası Aydınlanma sonrası yaşanmıştır. Bilen özne olan insan ile bilinen nesne olan insanın ayrılmasıyla insanın bilimsel bilginin konusu olacağı gündeme gelmiş, nesnel temsil sorunu ortaya çıkmıştır. Aydınlanmanın aradığı insan modeli kendi çizgisine uygun evrensel bir insan temsili olmuştur. Aydınlanma sonrasında insanın diğer canlılardan farklılığını belirlemeye yönelik modeller geliştirilmiştir. İnsanın temel farklılık olan kültür üretebilme becerisi ve sürekli gelişen kültürle yaşamını sürdürmesi ise aynı zamanda tarihsel bir varlık olduğu sonucunu getirmiştir. Buradan hareketle de insanın zaman ve mekân bağlamına göre değişeceği ve dolayısıyla insana ilişkin her zaman geçerli evrensel bir modelin kurulmasının olanaklı olmadığı görülmektedir (Tekeli, 2010). Bu nedenle bu çalışmada modernite sürecinin sosyo-mekânsal temsili için önerilen insan modeli, bazı eleştirel gerçekçilerin ve Giddens (1987)'in yapılanma kuramında kullandığı gibi, ilişki içindeki aktif insan modelidir.

Bu modelde insan aktif ve açık bir sistemdir; çevresiyle ve diğer insanlarla ilişki içinde amaçlarını gerçekleştirmeye çalışır. Bu sırada da kendi zihinsel kapasitesini değiştirmiş olur. Açık bir sistem olan insan önüne bir amaç koyabilecek ve bunu izleyebilecek kapasite ve yaratıcılığa sahiptir. Amaçlarını başka insanlar ve çevreyle ilişki içinde, daha önceki eylemlerinin sonuçları üzerinde düşünerek belirler ancak belli bir otonomiye de sahiptir. İlişki içinde aktif insanı şeyleşmekten kurtaran da budur. Böyle bir modelde hem birey hem toplum birbirini etkileyen iki varlık düzeyi haline gelmekte, insan toplumdaki etkilenerek kendi seçmeleriyle onu etkileyebilmektedir. Bu nedenle insan bireysel eylemlerinde toplumun varlığını ve toplumda yaratacağı etkiyi dikkate almalıdır.

4.2. Mekânın İlişkisel Temsili

Günümüzde mekânın temsiline ön plana çıkan özellikler; yerleşmelerin ayrı noktalar olarak kavramsallaştırılması ve noktalar dağılımı olarak temsil edilen yerleşmelerin niteliksel olarak farklılaşmasıdır. Bu temsil biçiminin dayandığı süreçler; Aydınlanma ile başlayan, Bilimsel Devrim, Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi ile devam ve bunların sonucunda gerçekleşen modernleşme ve nüfusun kazandığı hareketlilik becerisidir. Sanayileşen ve modernleşen toplumun koşullarına uyum sağlamak için nüfus mekânda yeniden dağılır, ya kent niteliğindeki yerleşmelere yığılmış ya da yeni kentleri oluşturmuştur. Bu nüfusun modern toplumun gerektirdiği değerler ve kişilik özelliklerine sahip olmaları beklenmiştir. Ancak modernleşme süreci temelinde gelişen ve çoklu modernitelerin ortaya çıkma ihtimalini ele almayan böyle bir yaklaşım mekânı biçimlendiren ve mekânın biçimlendirdiği çoklu gerçeklerin temsiline yetersiz kalmıştır.

Diğer taraftan çok paradigmatlı dönemde mekânın üretilmesinden ve sosyo-mekânsal süreçlerden bahsedilmesi önemli değişiklikler getirmiştir. Mekân nesnelere ile birlikte üretilmektedir, nesnelere içerilmiştir. Üretilen bu mekânın bazı özellikleri nesnelere soyutlamak yoluyla elde edilen temsil

biçimlerinden yararlanılabilir ancak böyle bir açıklama ile nesnelere gelen özellikler görmezden gelinecektir. Sadece nesnelere yüklenmiş bir mekân anlayışında ise mekânın etkisi ortaya çıkarılamayacak, mekân görmezden gelinecektir. Bu sorunların çözümü mekânın ilişkisel temsili ile mümkündür. Çünkü bir mekânın üretilmesi olası ilişkilerin üretilmesi anlamına gelir. Nesnelere mekânı oluşturacak şekilde belli yerlerde üretildiklerinde ve birbirlerine göre konum seçtiklerinde iki değişkene bağlı ilişki potansiyeli yaratılmış olmaktadır. Bunlardan ilki mekânın soyutlanmış özellikleri; ikincisi nesnenin kendi özellikleridir. Böyle bir ele alışı mekân hem soyutlanmış nitelikleriyle, hem de üzerindeki nesnenin özellikleriyle analize katılmış olur. Pratikte böyle bir temsilin nasıl gerçekleşeceği sorusu ise hangi ilişkilerin açıklanmak istendiğine bağlı olarak cevaplanabilir.

Bu yaklaşımda aktörler ilişki içinde ele alındığından, mekânın temsil biçimi ağlar olmalıdır. Yerleşmelerin ve yerelliklerin ulus-devletler dünyası ile sınırlanamayan küresel dünyayla etkileşimi gibi ilişkileri analize dâhil edebilmek için ağsal temsil gerekmektedir. Ağsal temsilin toplulaştırılmış ilişkilerin kullanılmasıyla yapılması halinde, yerellikler ağın düğüm noktaları olarak gösterilecektir. Fakat anlatılmak istenilen yerelin gelişme dinamiği olduğunda bir noktaya indirgenmesi ile mekânsal boyutu yok sayılmış olacağından yerelin mekânsal temsili düğüm noktası etrafında bir alan olarak yapılabilir. Dolayısıyla düğümler ve bağlantılarla ağ şeklinde temsil alansal temsille tamamlanmış olacaktır. Yani alansal ve ağsal temsil birlikte kullanılacaktır.

5. SONUÇ YERİNE

Modernite projesi dünyaya yayılma mekanizmaları ile ortaya çıktığı Avrupa ülkeleri dışında farklı yollardan uygulamaya geçmiştir. Ancak, Türkiye gibi tepedenci müdahalelerle modernite projesini uygulamaya çalışan ülkelerin sürekli olarak modernleşme açığıyla karşılaşmaları sonucu modernite projesinin sosyo-mekânsal süreçleri olan çoklu moderniteler gelişmiştir. Sonuç olarak bir taraftan moderniteden postmoderniteye geçiş yaşanırken, diğer taraftan alternatif moderniteler deneyimlenmektedir.

Bunların paralelinde 20. yy.'ın sonunda sosyal bilimler alanında gelişen postmodernist eleştiri bir sosyal bilim kuramından beklenen değişirmiştir. İnsanların önünü açması gerekirken değişebilecek olanı değişmez gösteren, bireyi şeyleştirilen, kendisini gerçekleştirme olanaklarını kaybettiren sosyal bilim anlamlılık kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda toplumsal süreçlerde değişik nedenlerle meydana gelen değişmelerin mekânsal organizasyonun biçimini değiştireceği sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal süreçlerin mekâna kazındığından hareketle sosyo-mekânsal süreçler tartışılmaya, sosyal mekânsal olduğu vurgulanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda, mekâna karşı baskın bir zaman anlayışı olduğunu düşünen modernitenin tek boyutlu nedensellik kaygısı taşıyan ideolojik yapısı yerini olumsuz kavramına bırakmıştır. Çoklu paradigmalardan ve temsillerin etkileşim halinde olduğu esnek bir ağsal yapı içerisinde metaforların, mekân-birey ilişkilerinin, yatay ilişkilerin ve çeşitliliğin önem kazandığı bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu nedenle de bilim alanına ilişkin temsil ve ontolojik kabullerin yeniden kurgulanması gerekmektedir.

Bu yeni kurguda sosyal teori toplumdaki aktörlerin seçmelerinin etkilerini göz önüne alan önü açık bir oluşuma olanak vermelidir. Aktörün merkezi bir konumda yer aldığı böyle bir kuram kestirimsel olmayan açıklama yapan bir nitelikte olmalı, zaman ve mekân analize aktör üzerinden katılmalıdır. Aktörlerin zaman ve mekân uzanımı teknolojik gelişmeye, bilgi birikimine, örgütlenme olanaklarına bağlı olarak toplumun gelişmesi paralelinde sürekli artacak ve aktörün yapabilirliğini yükseltecektir. Mekânın üretildiği ve ilişkisel olduğu kabulüyle, aktörlerin eylemlerinin mekânı etkilemekte ve mekânın yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle aktörün üretimi, yer seçimi ve ilişkileri mekânın yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir (Tekeli, 2003; Mukul ve Sarı, 2015).

Mekânın ilişkiler ağına dönüşmesi günümüz dünyasında mekân organizasyonunu etkileyen en önemli değişikliklerden biridir. Böyle bir açılımda ilişkiler ağının düğüm noktası ilişki içindeki insandır. Aktif ve açık sistem olan ilişki içinde aktif insan demokratik, ulaşacağı yer önceden belirlenmemiş bir toplum öngörüsünü gerçekleştirecektir. Bu bağlamda temsil insan aktörünün, yaratıcılık, kapasite, yetenek ve uyumlanma süreçlerine olanak veren yaratıcı diyagramları ve çeşitliliği sağlayan yeni dillere evrilmeli; ilişki içinde insan ve yapı üzerinden yeniden ve yeniden biçimlenebilecek esnek temsil sistemleri ile oluşturulmalıdır.

Kısaca, modernleşme sürecinde ortaya çıkan modern toplumun evrensel değerler ve kişilik özelliklerine sahip olmaları beklenmiş, ancak modernite projesi dünyanın her yerinde farklı şekillerde gelişmiştir. Bu bakımdan modernite projesi yaşanan değişimler sonucu sosyal süreçlerin mekâna kazındığından hareketle, mekânı biçimlendiren ve mekânın biçimlendirdiği çoklu gerçeklerin temsiliinde

yetersiz kalmıştır. Bu sorunların çözülmesi için mekânın ilişkisel temsil edilmesi gerekmektedir. Böyle bir yaklaşımın ontolojik kabulünde aktörler ilişki içinde ele alınmalı, mekânın temsil biçimi ise ağlar olmalıdır. Ancak düğümler ve bağlantılarla ağ şeklinde temsil tek başına yetersiz kalabileceğinden alansal temsille tamamlanmalıdır. Kısaca modernitenin sosyo-mekânsal süreçlerinin temsiline alansal ve ağsal temsil birlikte kullanılmalıdır. İlişki içinde insan ontolojisi üzerinden; ilişkisel biçimler, kültür ve yaratıcılıklara olanak sağlayan, yerel dinamik ve kültürlerin kendini üretebileceği kapasite, yetenek ve uyum yapma süreçlerini temsil edebilen bu temsil ile sadece sosyal ilişkiler değil, mekân-insan akışları, yatay ilişkiler ve bunların temsili önem kazanacaktır.

KAYNAKÇA

- Akıncı Çötök, Nesrin (2017). Giddens Sosyolojisinde Toplumsal Dönüşümün Temel Kavramları ve Bağlantılar: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.III, S. 5, s. 189-207.
- Giddens, Anthony (1987). Structuralism, Post-structuralism and the Production of Culture. *Social Theory Today*, (ed. Anthony Giddens & Jonathan Turner), California: Press Stanford, s. 195-223.
- Harvey, David (2001). Time-Space Compression and the Postmodern Condition. *Modernity: Critical Concepts* (ed. Malcolm Waters), London: Routledge, s.98-118.
- Kulözü, Neslihan (2011). Planlamaya Katılım: Araç mı, Amaç mı?, 2. *Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (ed. Ayda Eraydın vd.), Ankara: Matsa Basımevi, s.159-170.
- Lefebvre, Henri (2014). *Mekânın Üretimi* (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mukul, İrfan, Sarı, Saffet (2015). Türkiye’de Dönüşüm Mekânı Olarak Kentler: Kentsel Dönüşüm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 39, s.893-922.
- Sayer, Andrew (1985). The Difference that Space Makes. *Social Relations and Spatial Structures: Critical Human Geography*, (ed. Derek Gregory & John Urry), London: Palgrave, s.49-65.
- Tekeli, İlhan (1998). Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması. *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (ed. Sibel Bozdoğan & Reşat Kasaba). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.155-172.
- Tekeli, İlhan (1999). Demokratik Düşüncenin Temellendirilmesi ve Eleştirel Kuram Üzerine Düşünceler. *Modernite Aşılırken Siyaset*, (ed. İlhan Tekeli), Ankara: İmge Kitabevi, s.65-94.
- Tekeli, İlhan (2001). Bir Modernite Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması. *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, (ed. İlhan Tekeli), Ankara: İmge Kitabevi, s. 9-34.
- Tekeli, İlhan (2003). Zaman ve Mekâna Eşdeğerde Önem Veren Bir Sosyal Bilimin Gerekliliği Üzerine. *Peyzaj Mimarlığı Dergisi*, S.1, s. 39-47.
- Tekeli, İlhan (2009a). Küreselleşen ve Moderniteyi Aşan Dünya Artık Temsili Demokrasiyle Yetinmiyor. *Akılcı Planlamadan, Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya*, (ed. İlhan Tekeli), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 233-245.
- Tekeli, İlhan (2009b). Postmodernizm Tartışmaları Üzerine Tartışmalar. *Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi*, (ed. İlhan Tekeli), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 13-31.
- Tekeli, İlhan (2010). Toplumsal Bilimlerinin Önünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak. *Mekânsal ve Toplumsal Olanın Bilgibilimi Yazıları*, (ed. İlhan Tekeli), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 214-236.